

นิพนธ์ต้นฉบับ

การใช้ประโยชน์พรรณพืชของชาวไทลื้อ ในป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา
อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนPlants Utilization of Tai Lue at Bann Tapapao Community Forest
Mae Tha District, Lamphun Provinceสุธีระ เหมอิก^{1*}วิษณุภาส สังพาลี¹จุฑามาศ อาจนาลัย¹นัยนา โพธาวงค์²เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง²Sutheera Hermhuk^{1*}Witchaphart Sungpalee¹Chuthamat Atnaseo¹Naiyana Pothawong²Kriangsak Sri-Ngernyuang²¹คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ 50290

Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Chiang Mai 50290, Thailand

²คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ 50290

Faculty of Architecture and Environmental Design, Maejo University, Chiang Mai 50200, Thailand

*Corresponding Author, E-mail: h.sutheera@gmail.com

รับต้นฉบับ 10 ตุลาคม 2560

รับลงพิมพ์ 20 พฤศจิกายน 2560

ABSTRACT

The objective of this study was to learn different aspects of the Tai Lue culture, particularly those related to ethnobotanical knowledge of the Tai Lue community. A 100 m × 100 m permanent plot covering deciduous dipterocarp forest and mixed deciduous forest was set up within the Ta Pa Pao community forest Mae Tha district, Lamphun province. Information on all plant species and their uses were recorded and focus groups were selected for an interview in 2015. It was found that the Tai Lue people preferred to set up a community close to a river with access to agricultural land and forest. There were 158 species, 104 genera, and 65 families of plants were found. Among these, 112 species, 85 genera, and 42 families had ethnobotanical implications. Out of 7 categories of usage, construction and fuel wood category was the most common for the total of 59 species were used such as *Cratogeomys cochinchinense*, *Gluta usitata* and *Dendrocalamus membranaceus* and local wisdom on ethnobotany is transferred from the old generation to new generation for instant how to was ethnobotany handbook. The Ta Pa Pao community forest could still provide sufficient plant resources for people in the village due to the imposition of systematic rules on access and utilization of forest resources.

Keywords: Plants Utilization, Tai Lue, Community forest, Ta Pa Pao village, Ethnobotany

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงบริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐาน และพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนชาวไทยลื้อ ในป่าชุมชนหมู่บ้านทาป่าเปา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยทำการศึกษาในปี พ.ศ. 2558 ในแปลงสำรวจถาวรขนาด 100 × 100 เมตร ซึ่งครอบคลุมสังคมพืชป่าเต็งรังผสมป่าผลัดใบ ในป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อสำรวจพรรณพืชทุกชนิด บันทึกการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ร่วมกับการจัดทำเวทียุ่มชน จากการศึกษาพบว่า ชาวไทยลื้อที่อพยพมาตั้งหมู่บ้านมีการตั้งชุมชนใกล้ลำน้ำที่มีพื้นที่ราบสำหรับเพาะปลูกและใกล้พื้นที่ป่าไม้ จากการสำรวจพบพรรณพืชทั้งหมด 158 ชนิด 104 สกุล 65 วงศ์ เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์พืชทั้งหมด 112 ชนิด 85 สกุล 42 วงศ์ จาก 7 กลุ่มการใช้ประโยชน์พบว่า กลุ่มของไม้โครงสร้าง และ ไม้พุ่มมีจำนวนมากที่สุดถึง 59 ชนิด เช่น ด้วงเกลี้ยง (*Cratoxylum cochinchinense*) รักใหญ่ (*Gluta usitata*) ไข่ช้าง (*Dendrocalamus membranaceus*) และมีการสืบทอดบริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์พืชของชาวไทยลื้อ เช่น การบันทึกการใช้ประโยชน์เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะการใช้สมุนไพร ทั้งนี้พืชพรรณในป่าชุมชนยังเพียงพอต่อความต้องการในการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน เนื่องจากชุมชนมีกฎระเบียบควบคุมการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนอย่างมีระบบ เช่น การคัดกรองการเก็บหาของป่าจากกรรมการป่าชุมชนก่อนออกจากป่า และการห้ามบุคคลในชุมชนอื่นเข้าเก็บหาของป่า

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์พืช ไทยลื้อ ป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน

คำนำ

วิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ท่ามกลางหรือใกล้เคียงพื้นที่ป่าไม้นั้นย่อมมีการพึ่งพาอาศัยพืชพรรณเพื่อการตอบสนองปัจจัยสี่ (นิวัติ, 2534) ไม่ว่าจะเป็นพืชอาหาร สมุนไพร หรือพืชที่ให้เนื้อไม้เพื่อการก่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยหรือไม้พุ่ม (เกรียงศักดิ์, 2553) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชที่สืบทอดกันมาหรือเรียกว่าพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (ethnobotany) (Martin, 1995) การใช้ประโยชน์พืชด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านนั้นมักแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการใช้พืชพรรณนั้นอาจผันแปรหรือแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมพืช หรือเรียกอีกนัยว่านิเวศวิทยาพื้นบ้าน (ethnoecology) (วิชาญ, 2559) ที่อยู่ใกล้เคียงพื้นที่ตั้งชุมชนนั้น และเป็นที่ทราบกันดีว่าทรัพยากรป่าไม้นั้นเป็นทรัพยากรที่สามารถทดแทนตัวเองได้ ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นอย่างอื่น (ดอกรัก และอุทิศ, 2552) การที่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอาศัยใกล้พื้นที่ป่าไม้อาจมีการรบกวนพื้นที่

ป่าไม้อยู่หลายด้าน เช่น การแผ้วถางเพื่อเปิดเป็นพื้นที่เกษตร การทำไร่เลื่อนลอย และการเก็บหาของป่า (Fukushima *et al.*, 2008; Hermhuk *et al.*, 2015) ในปัจจุบันได้มีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติต่างๆ ที่คอยควบคุมการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ แต่ก็ยังมีการอนุโลมให้เก็บหาของป่าได้บ้าง และการเก็บหาของป่าหรือพืชพรรณต่างๆ มาใช้ โดยเฉพาะพื้นที่ป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการของกรรมการป่าไม้มุ่งเป็นตัวแทนจากชุมชน ควบคู่กับการควบคุมของพนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2559) จะสามารถดูแลรักษาและเพิ่มศักยภาพในด้านผลผลิตจากป่าอย่างสมดุล ซึ่งถือว่าเป็นความยั่งยืนของการจัดการป่าไม้เพื่อการใช้สอยที่แท้จริง ซึ่งชุมชนที่มีวัฒนธรรมพึ่งพาป่าไม้นั้นย่อมมีความตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้มี่จะตอบสนองความต้องการของการใช้ประโยชน์ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านอยู่เสมอเพื่อจะสามารถถ่ายทอดและสืบทอดวัฒนธรรมด้านนี้ไปสู่ชนรุ่นหลังได้สืบไป

ไทยลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญในภาคเหนือ โดยอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากแคว้นสิบสองปันนา ประเทศ

จันราวีปี พ.ศ. 1980 กระจายตัวตั้งถิ่นฐานตามทีลาดเชิงเขาและที่ราบ หรือตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำห้วย มีการทำการเกษตรโดยแยกพื้นที่อาศัย พื้นที่ไร่ นา และสวน ออกเป็นส่วนๆ (บุญช่วย, 2547) และอาจอาศัยใกล้พื้นที่ป่าไม้เพื่อการเก็บหาของป่าพืชพรรณตลอดจนการล่าสัตว์ป่าร่วมกับการทำเกษตรกรรม (รุ่งทิพย์ และยลรวี, มปป.) มีภาษาเฉพาะตัว และมีวัฒนธรรมประเพณีที่ผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและการนับถือผี กลุ่มชาวไทลื้อในปัจจุบันยังพบได้ตามพื้นที่ชนบทที่มีลำน้ำไหลผ่าน และส่วนใหญ่เป็นชุมชนดั้งเดิมตั้งแต่อพยพมาครั้งแรก เช่น อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา เป็นต้น (ประชัน, 2535) วัฒนธรรมในการใช้ประโยชน์จากพืชที่โดดเด่น เช่น ด้านการทอผ้าจากฝ้าย การย้อมสีที่ได้จากธรรมชาติ และการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค (นันทิ, 2556) ซึ่งมีการบันทึกเป็นตำราเพื่อสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่องและมีความห่วงใยในชุมชน งานวิจัยด้านการใช้ประโยชน์พืชจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ของภาคเหนือในประเทศไทย ยังมีอยู่น้อย และไม่ค่อยได้มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวางเพื่อการศึกษาต่อของคนใน การประยุกต์ใช้พรรณพืชนั้นๆ ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน และสืบทอดอย่างไม่สูญหาย

ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการศึกษารั้งนี้เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทลื้อ และการใช้ประโยชน์พรรณพืชด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในป่าชุมชนหมู่บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เพื่อนำสู่การจัดการและแนวทางการใช้ประโยชน์พรรณพืชควบคู่กับวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นให้มีความเพียงพอและยั่งยืนสืบไป

อุปกรณ์ และวิธีการ

พื้นที่ศึกษา

เก็บข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา (ป่าชุมชนห้วยทรายขาว) ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา

จังหวัดลำพูน มีพื้นที่โดยรวม 11,000 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 (เชียงใหม่) โดยป่าชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือเขตป่าอนุรักษ์ 8,000 ไร่ และป่าใช้สอย 3,000 ไร่ ประกอบด้วยระบบนิเวศป่าเต็งรัง และป่าผสมผลัดใบ (ป่าเบญจพรรณ)

การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาเพื่อวางแผนตัวอย่าง
ทำการวางแผนสำรวจถาวรขนาด 1 เฮกแตร์ (100 × 100 เมตร) ในพื้นที่ป่าใช้สอยจำนวน 1 แปลงตัวอย่าง และภายในทำการวางแผนย่อยขนาด 10×10 เมตร รวมทั้งหมด 100 แปลงย่อย โดยมีการเก็บข้อมูลดังนี้

1) ในแปลงย่อยทุกแปลงทำการเก็บข้อมูลต้นไม้ (trees) ทุกชนิด ที่มีขนาดความโตที่ระดับเส้นรอบวง (GBH) มากกว่า 1 เซนติเมตรและความสูงมากกว่า 1.30 เมตร โดยการบันทึกชื่อชนิด นับจำนวน และบันทึกการใช้ประโยชน์จากปราชญ์ชาวบ้านที่ร่วมสำรวจ โดยจำแนกชนิดพรรณพืชตามรูปแบบของ อัจฉราและคณะ (2556) และเติม (2557) ในกรณีที่ไม่สามารถระบุชนิดพืชได้ ทำการเก็บตัวอย่างและนำไปตรวจสอบชนิดพืชที่ห้องปฏิบัติการนิเวศวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

2) ทำการวางแผนขนาด 5×5 เมตร จำนวน 25 แปลงย่อยภายในแปลงตัวอย่างถาวร เพื่อบันทึกชนิด และจำนวนของพรรณไม้พื้นล่างทุกวิสัย (habit) ของทุกต้น

การเก็บข้อมูลชุมชน

ศึกษาบริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อในชุมชนบ้านทาป่าเปา มีวิธีการดังนี้

1) รวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อในหลายพื้นที่ และบริบททางสังคมของชุมชนบ้านทาป่าเปา จากข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ สนวกกับนำข้อมูลชนิดพืชที่ได้จากการวางแผนตัวอย่างมานำเสนอในเวทีชุมชน

เพื่อร่วมกันหาแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ด้าน พฤษศาสตร์พื้นบ้านที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชาวไทลื้อ ให้เหมาะสมและเพื่อการต่อยอดการใช้ประโยชน์เพื่อ ความยั่งยืนของชุมชนและทรัพยากรด้านพืชที่ใช้ประโยชน์

2) จัดทำเวทีชาวบ้าน (local voices) โดยการ เลือกแบบเจาะจง (criterion-base selection) ซึ่งประกอบ ด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม พระสงฆ์ และตัวแทน กลุ่มเยาวชน กำหนดประเด็นคำถาม และความต้องการ อนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อรองรับการใช้ ประโยชน์ และเพื่อทราบถึงประวัติความเป็นมา การ ตั้งถิ่นฐานตลอดจนวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาถึงปัจจุบัน โดยให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น ได้ตอบ แลกเปลี่ยน และอภิปรายร่วมกัน ทำการเปิดเวทีชาวบ้านจำนวน 2 ครั้ง ตลอดระยะเวลาทำการศึกษา กล่าวคือ เมื่อเริ่ม สำรวจร่วมกับการวางแผนศึกษา และเมื่อได้ข้อมูล พรรณพืชจากการวางแผนตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) วิเคราะห์ค่าดัชนีความหลากหลายในระดับ ไม่ใหญ่ และพืชพื้นล่างในแปลงสำรวจ จากค่าดัชนี ของ Shannon-Wiener index คำนวณตามวิธีการของ Kent (2012) จากสูตร

$$H = -\sum_{i=1}^s (p_i) \ln (p_i)$$

H' = ค่าดัชนีความหลากหลายของพื้นที่

p_i = สัดส่วนของจำนวนชนิดพันธุ์ที่พบ (n_i) ต่อผลรวมของจำนวนทั้งหมดทุกชนิดพันธุ์ในสังคม (N)

หรือ $p_i = \frac{n_i}{N}$

เมื่อ $i = 1, 2, 3, \dots, s$

S = จำนวนชนิดพรรณไม้ทั้งหมดในพื้นที่

2) วิเคราะห์ข้อมูลชนิดพรรณพืชและการใช้ ประโยชน์พฤษศาสตร์พื้นบ้านในแปลงสำรวจป่าชุมชน พนวกกับข้อมูลจากการเปิดเวทีชุมชน เพื่อสรุปและ

จำแนกการใช้ประโยชน์พฤษศาสตร์พื้นบ้านออกเป็น 7 กลุ่มตามรูปแบบของ เต็ม และวีระชัย (2534) และ ชูศรี (2534) กล่าวคือ (1) พืชอาหาร (2) พืชสมุนไพร (3) พืชเส้นใยและสีย้อม (4) พืชที่ใช้ในพิธีกรรมทาง ศาสนา (5) พืชมีพิษ (6) พืชที่ใช้เนื้อไม้และฟืน (7) พืช ที่ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ หรือพืชเอนกประสงค์

ผลและวิจารณ์

บริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อ ในชุมชนบ้านทาป่าเปา ต. ทาปลาต อ.แม่ทา จ.ลำพูน

หมู่บ้านทาป่าเปาก่อตั้งประมาณ 200 ปี โดย บรรพบุรุษเป็นชาวไทยเชื้อสายไทลื้อ ที่อพยพย้าย ถิ่นฐานมาจากเมืองสิบสองป็นนา สาธารณรัฐประชาชน จีน แรกเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานที่บ้านออนหลวย อำเภอ สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แล้วอพยพมายังพื้นที่ตำบล ทาปลาตในปัจจุบัน โดยแยกกลุ่มครอบครัวสร้าง หมู่บ้านต่างๆ ในตำบลทาปลาตปัจจุบัน หมู่บ้านทา ป่าเปานั้น เป็นที่ราบเชิงเขาและมีลำน้ำไหลผ่านถูกต้อง ตามหลักการของการตั้งหมู่บ้านของชาวไทลื้อ ซึ่ง คำว่า ทา มาจากลำน้ำแม่ทา เปา มาจากชื่อต้นไม้คือ ดัน รัง การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อหมู่บ้านทาป่า เปา นั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง กล่าวคือ ช่วงที่ 1 ก่อน ปี พ.ศ. 2485 ยุคการสร้างบ้านแปงเมือง ในอดีตพื้นที่ สร้างหมู่บ้าน และพื้นที่เกษตรกรรมในปัจจุบันเป็นพื้นที่ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ อุดมไปด้วยพืชพรรณ และสัตว์ ป่า ประกอบกับมีแม่น้ำแม่ทา และลำห้วยทรายขาว ไหลผ่าน ซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชและตั้งชุมชน จึง เริ่มมีการสร้างครอบครัวขึ้น โดยเริ่มจากการหักล้างถาง ป่าเพื่อปลูกข้าว ถั่วลิสง และฝ้าย ประกอบกับการเก็บ หาของป่าาร่วมด้วย การดำรงวิถีชีวิตของชาวไทลื้อคือ ยังคงสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมคือ การพูดภาษาไทยลื้อ การแต่งกายชุดม่อฮ่อม ผู้หญิงสวมผ้าซิ่น มีการนับถือผี และการรักษาโรคด้วยหมอผีประจำหมู่บ้าน เป็นต้น โดย แรกเริ่มนั้นมีประมาณ 8 ครอบครัวที่มาตั้งถิ่นฐาน ซึ่ง

ยุคแรกนี้จะสิ้นสุดที่มีการสร้างถนนสายลำปาง-เชียงใหม่ (หมายเลข 11) และผู้คนในหมู่บ้านจึงร่วมมือกันสร้างถนนลูกรังออกไปบรรจบถนนหมายเลข 11 จึงทำให้การคมนาคมสู่ภายนอกได้สะดวกขึ้น ช่วงที่ 2 ยุคสัมปทานป่าไม้ ตั้งแต่เริ่มมีการสร้างถนนเข้าหมู่บ้านจนถึงเมื่อมีนโยบายของรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานการค้าไม้ในปากบทั้งหมดในปี พ.ศ. 2532 พื้นที่ป่ารอบๆ หมู่บ้านทาป่าเปาที่เป็นป่าเต็งรัง และป่าผสมผลัดใบที่ไม่มีไม้สักตามธรรมชาติที่สมบูรณ์ ได้เป็นพื้นที่ที่สัมปทานป่าไม้ ซึ่งไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้ตัดเพื่อขายเข้าโรงงาน ไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่อื่นๆ ได้เข้าสู่กระบวนการทำไม้ หมอนรางรถไฟ และ ไม้ขนาดเล็กได้ส่งไปเป็น ไม้ฟืนสำหรับโรงงานบ่มยาสูบ โดยแรงงานในการเข้าไปตัดซักลากและขนส่งไม้ออกจากป่านั้น ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านทาป่าเปาและพื้นที่ใกล้เคียงทั้งสิ้น และผนวกกับชาวบ้านส่วนหนึ่งก็เข้าไปตัดไม้เพื่อขายอยู่เรื่อยๆ และมีการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเข้าไปในพื้นที่ป่าดั้งเดิมที่มีการทำไม้ออกไปด้วย จากการเปิดป่าเพื่อสัมปทานป่าไม้ และขยายพื้นที่ทำการเกษตรข้างต้น ทำให้หมู่บ้านทาป่าเปา และพื้นที่ใกล้เคียงที่เคยอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นที่แห้งแล้ง ลำห้วยมีน้ำไหลแต่ฤดูฝน จึงเริ่มมีการตระหนักถึงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สูญเสียไปมากขึ้น ช่วงที่ 3 ยุคของการฟื้นฟูและพัฒนา หลัง พ.ศ. 2532 เป็นผลมาจากช่วงที่ 2 ที่มีการเข้าทำลายทรัพยากรอย่างเข้มข้นทำให้วัฒนธรรมบางอย่างของชาวไทลื้อได้เริ่มสูญหายไป จากอดีตมีการปลูกฝ้ายเพื่อทอ การย้อมผ้าจากสีธรรมชาติ เริ่มหาวัตถุดิบไม่ได้และหมอยาพื้นบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านสมุนไพรที่มีการสืบทอดกันมากก็หาตัวยาในพื้นที่ป่าค่อนข้างยากหรือบางตัวต้องไปหาในพื้นที่ป่าหมู่บ้านอื่น ประกอบกับการเข้ามาดูแลพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกิดการโต้แย้งบ้างก็ถูกเจ้าหน้าที่จับกุมสมำเสมอ จากปัญหาข้างต้นเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่กลับมาดังเดิมจึงร่วมมือกันปลูกป่าฟื้นฟูโดยการร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ องค์กรภายนอก ประกอบกับตั้งคณะกรรมการดูแลป่าไม้ กรรมการรักษาวัฒนธรรมขึ้น เพื่อที่จะสืบทอด

วัฒนธรรมร่วมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ โดยการนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาสร้างความเชื่อเพื่อหา กลุ่มคนรุ่นใหม่ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ เช่น การทำแนวเขตพื้นที่ป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์เพื่อป้องกันการบุกรุกเพิ่ม การเลี้ยงฝิขุนน้ำ ในพื้นที่ป่าชุมชนอนุรักษ์ การบวชป่า การบวงสรวงป่า และการตั้งกฎกติกาในการเข้าใช้ประโยชน์ต่างๆ จากป่าเป็นต้น ปัจจุบันชาวบ้านทาป่าเปามีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิมทั้งการพึ่งพาตนเองจากการทำเกษตรกรรมแบบชาวไทลื้อ คือการเกษตรผสมผสาน การเก็บหาของป่าเพื่อกินและเพื่อขายโดยอยู่ในกรอบของระเบียบป่าชุมชน และการที่มีน้ำทำอุดมสมบูรณ์เพียงพอแก่การเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรจากการรักษาและดูแลป่าต้นน้ำร่วมกับภาครัฐ ในปัจจุบันป่าชุมชนห้วยทรายชาวบ้านทาป่าเปาแห่งนี้มีพื้นที่อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา โดยเป็นพื้นที่ป่าใช้สอยประมาณ 3,000 ไร่ (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2559) มีการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ดีเด่นซึ่งได้รับรางวัลจากกรมป่าไม้ รางวัลลูกโลกสีเขียว รางวัลการอนุรักษ์ป่าไม้จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น

ปัจจุบันหมู่บ้านทาป่าเปามี 194 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งหมด 716 คน เป็นกลุ่มเชื้อชาติไทลื้อเกือบทั้งหมดของหมู่บ้าน และวัฒนธรรมชาวไทลื้อยังปรากฏให้เห็นในชุมชนบ้านทาป่าเปา ทั้งการแต่งกายของผู้สูงอายุ การพูดภาษาไทลื้อซึ่งมีการสืบทอดสู่กลุ่มเยาวชนรุ่นหลัง (ยังใช้ในการสื่อสารของกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุ) การมีประเพณีที่สืบทอดกันมาดั้งเดิมของชนเผ่า ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์บูชาตุ๊กตอยกู่เบ๊ยะ ประเพณีจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ แห่ไม้คำสรี เลี้ยงผีเสื้อบ้าน ฝิขุนน้ำ ดาลก้วยสลาท เป็นต้น

การใช้ประโยชน์พฤษศาสตร์พื้นบ้าน ในป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา อ.แม่ทา จ.ลำพูน

จากการวางแผนสำรวจพบชนิดพันธุ์พืชทั้งหมด 158 ชนิด 104 สกุล 65 วงศ์ (รวมพันธุ์พืชทุกวิสัย) โดยแยกเป็นระดับไม้ใหญ่ (tree) ที่มีขนาดความโต

มากกว่า 1 เซนติเมตร และสูงเกิน 1.30 เมตร พบ 57 ชนิด 45 สกุล 22 วงศ์ มีค่าความหลากหลายชนิดพันธุ์ตาม Shannon-Weiner เท่ากับ 3.04 และในระดับไม้พื้นล่าง (under growth plants) ที่มีความสูงต่ำกว่า 1.30 เมตร รวมพรรณไม้ทุกวิสัย (habit) พบ 92 ชนิด 79 สกุล 40 วงศ์ มีค่าความหลากหลายชนิดพันธุ์ตาม Shannon-Weiner เท่ากับ 3.80 โดยพรรณไม้เด่นของพื้นที่ป่าชุมชน ได้แก่ รัง (Shorea siamensis) สัก (Tectona grandis) ประดู่ป่า (Pterocarpus macrocarpus) แดง (Xylocarpus xylocarpa var. kerrii) และมะกอกเกลื้อน (Canarium subulatum) เมื่อจำแนกตามกลุ่มลักษณะวิสัย (habit) ของพรรณพืช 7 กลุ่มหลักพบว่า กลุ่มของไม้ต้น (Tree, T) และกลุ่มไม้ต้นขนาดเล็ก (Shrubby tree, ST) มีจำนวนมากที่สุด 63 ชนิด รองลงมาได้แก่ กลุ่มพืชล้มลุก (Herb, H) กลุ่มไม้พุ่ม (Shrub, S) กลุ่มของพืชที่อาศัยอยู่บนดิน บนหิน และเฟินเลื้อย (Fern, F; Terrestrial Fern, TerF; Lithophytic Fern, LF; Climbing Fern, CF) กลุ่มไม้ไผ่และกลุ่มหญ้า (Bamboo, B; Grass, G) กลุ่มพืชเถาเลื้อย (Climber, C) และกลุ่มกล้วยไม้ที่อาศัยอยู่บนดิน (Terrestrial Orchid, TerO) มีจำนวนเท่ากับ 17, 10, 5, 4, 3 และ 1 ชนิดตามลำดับ

จากพรรณพืชที่สำรวจทั้งหมด และได้มีการรวบรวมการใช้ประโยชน์ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้วยปราชญ์ชาวบ้านที่ร่วมสำรวจพรรณพืชและจากการจัดเวทีชุมชนพบทั้งหมด 112 ชนิด 85 สกุล 42 วงศ์ โดยพืชวงศ์ถั่ว (Fabaceae) มีจำนวนการใช้ประโยชน์มากที่สุด 14 ชนิด รองลงมาได้แก่พืชวงศ์เข็ม (Rubiaceae) วงศ์มะขามป้อม (Phyllanthaceae) พืชวงศ์แค (Bignoniaceae) พืชวงศ์ผัก (Lamiaceae) พืชวงศ์ปอ-ขบา (Malvaceae) และ พืชวงศ์ขิง-ข่า (Zingiberaceae) มีจำนวน 7, 6, 5, 5, 5 และ 5 ชนิดตามลำดับ สามารถแยกกลุ่มของการใช้ประโยชน์ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านดังนี้

1) กลุ่มพืชอาหาร (Food group) พบทั้งหมด 32 ชนิด 31 สกุล 25 วงศ์ สามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อย 2 กลุ่มคือ (1) พืชผัก (กินยอด ใบ ดอกและหัว) เช่น หน่อไม้ไผ่ขาง (*Dendrocalamus membranaceus*) ผัก

หวานป่า (*Melientha suavis*) ตั้วเกลี้ยง (*Cratoxylum cochinchinense*) ผักกูดหางค่าง (*Pteris biaurita*) เฟินพ้อคำติเมีย (*Selaginella argentea*) เม่าไข่ปลา (*Antidesma ghaesembilla*) เม่าสาย (*Antidesma sootepense*) กระโดน (*Careya arborea*) หัสถุณ (*Clausena excavata*) บูกอีรอก (*Amorphophallus brevispathus*) แครกฟ้า (*Heterophragma sulfureum*) แดหางค่าง (*Fernandoa adenophylla*) แดหัวหมู (*Markhamia stipulata*) หัวตะเอน (*Boesenbergia rotunda*) และกระทือลิง (*Globba schomburgkii*) เป็นต้น (2) ผลไม้ป่าตามฤดูกาล เช่น มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) มะแฟน (*Protium serratum*) ตะคร้อ (*Schleichera oleosa*) สมอไทย (*Terminalia chebula*) พืพวนน้อย (*Uvaria rufa*) และกัคลิ้น (*Walsura trichostemon*) เป็นต้น โดยพบการแปรรูปเหง้าของหัวตะเอน (*Boesenbergia rotunda*) ด้วยวิธีการผานเป็นแวนตากแห้งเพื่อเก็บไว้ในกรณีการเป็นวัตถุดิบเครื่องเทศ และเป็นส่วนหนึ่งของการปรุงยาสมุนไพร ส่วนผลไม้ป่าเช่น มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) และสมอไทย (*Terminalia chebula* var. *chebula*) พบมีการแปรรูปโดยการดอง เพื่อรับประทานนอกฤดูกาล ในส่วนของหน่อไม้ไผ่ขาง (*Dendrocalamus membranaceus*) พ้อคำติเมีย (*Selaginella argentea*) และผักหวานป่า (*Melientha suavis*) เป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนที่เก็บหาในต้นฤดูฝนเพื่อนำออกไปขายนอกพื้นที่

2) กลุ่มพืชสมุนไพร (Herb group) พบทั้งหมด 36 ชนิด 28 สกุล 24 วงศ์ สามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่มย่อยจากองค์ความรู้ด้านสมุนไพรคือ (1) สมุนไพรที่ใช้เป็นส่วนผสมตัวยารักษาโรค และรักษาอาการภายในต่างๆ เช่น แก้ไข้ แก้ไอ ขับเลือดลม เช่น แก่นไม้ของกลุ่มไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ เต็ง (*Shorea obtusa*) รัง (*Shorea siamensis*) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) ประดู่ป่า (*Pterocarpus macrocarpus*) และแดง (*Xylocarpus xylocarpa* var. *kerrii*) ลำต้นของลูกใต้ใบ (*Phyllanthus urinaria*) ก้างปลา (*Phyllanthus pulcher*) เปล้าพะยะ (*Croton hutchinsonianus*) และหัวตะเอน (*Boesenbergia*

rotunda) เพื่อขับลมหรือขับเลือดหรือของเสียในร่างกาย ส่วนเถาเอ็นอ่อน (*Cryptolepis dubia*) และโคไม้รู้ลัม (*Elephantopus scaber* var. *scaber*) ที่เป็นส่วนประกอบของตัวยาหลายขนานในตำรายาของชาวไทลื้อ จะมีข้อกำหนดและฤดูกาลที่มีการรับรู้ร่วมกันของปราชญ์สมุนไพรในการเข้าไปเก็บพืช 2 ชนิดนี้จากป่า และที่ใบบรรเทาอาการเจ็บคอ ไอ มีเสมหะ ได้แก่ ผลของสมอพิเภก (*Terminalia bellirica*) เม่าสาย (*Antidesma sootepense*) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) และสมอไทย (*Terminalia chebula* var. *chebula*) (2) สมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาอาการภายนอก เช่น แก้อาการมือเท้าเปื่อย โดยใช้เปลือกของตะแบกเลือด (*Terminalia mucronata*) ดีวชน (*Cratoxylum formosum*) และดีวเกลี้ยง (*Cratoxylum cochinchinense*) อย่างใดอย่างหนึ่งมาประคบ แก้อาการปวดเมื่อยของร่างกาย โดยการขังใบเปล้าใหญ่ (*Croton persimilis*) ประคบจุดที่ปวด แก้อาการแผลในปาก หรือโรคปากนกกระจอก โดยการเคี้ยวเปลือกในของขางหัวหมู (*Miliusa velutina*) เป็นต้น ทั้งนี้ปราชญ์ผู้รู้ด้านสมุนไพรที่ยังคงเหลือในหมู่บ้านจะมีตำราที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีความหวงแหนในการเผยแพร่เป็นอย่างมาก สืบเนื่องมาจากความกลัวที่จะถูกนำเอาสูตรยาสมุนไพรต่างๆ ไปแอบอ้างหรือเมื่อมีการเผยแพร่สูตรยาแล้วอาจมีการเข้ามาหาวัตถุดิบในป่าอย่างเข้มข้น อาจเกิดการสูญหายของพันธุ์พืชที่เป็นตัวยาสสมุนไพรในพื้นที่ไป

3) กลุ่มพืชให้สีข้อมและเส้นใย (Dying and thread group) พบทั้งหมด 6 ชนิด 5 สกุล 3 วงศ์ โดยกลุ่มพืชที่ให้สีข้อม ได้แก่ ประดู่ป่า (*Pterocarpus macrocarpus*) ให้สีน้ำตาลอมส้มที่ใช้ย้อมผ้าฝ้ายที่นำมาทอเป็นผ้าพันหัวและขามของใช้ประจำชนเผ่า ผลของมะเกลือ (*Diospyros mollis*) และถ่านไฟฟ้ (*Diospyros montana*) จะให้สีน้ำเงินหรือดำแล้วแต่ความต้องการในการย้อมผ้า โดยนำผลมาตำและต้มใช้ย้อมผ้า และเครื่องมือหาลา เช่น แห และตะขวย และกลุ่มพืชที่ให้เส้นใย ได้แก่ กลุ่มไม้วงศ์ปอ-ขบา (Malvaceae) เช่น ปอแดง (*Sterculia guttata*) เลียงผ้าย (*Kydia calycina*) และปอ

แก่นเทา (*Grewia eriocarpa*) ซึ่งปัจจุบันพบเห็นการลอกเปลือกต้นของทั้งสามชนิดมาใช้แทนเชือกในการมัดสิ่งของ และไม้พิน เป็นต้น

4) กลุ่มพืชที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา (Tradition group) พบทั้งหมด 16 ชนิด 14 สกุล 11 วงศ์ โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพืชที่ให้ดอกสวยงามใช้ในการบูชาสิ่งศักดิ์และวัดประจำหมู่บ้านตามฤดูกาล เช่น ฤดูฝน ได้แก่ ดอกของตองสาด (*Stachyphrynium spicatum*) และกระทือลิง (*Globba schomburgkii*) ฤดูแล้ง ได้แก่ กระจมอ (*Gardenia obtusifolia*) คำมอกหลวง (*Gardenia sootepensis*) โมกหลวง (*Holarrhena pubescens*) โมกมัน (*Wrightia arborea*) และช้างน้ำ (*Ochna integerrima*) ในการนี้ช่วงก่อนวันพญาวันของเทศกาลสงกรานต์ ปราชญ์ผู้ทำพิธีกรรมและผู้ชายภายในหมู่บ้านมักนิยมนำไม้ที่มีชื่อมงคลตามความเชื่อของชาวไทลื้อและล้านนามาทำเป็นไม้สริเพื่อทาน (การนำไม้นั้นๆ มาถวายให้วัด) เป็นไม้ค้ำดันโพธิ์ในวัดประจำหมู่บ้าน ได้แก่ ขอป่า (*Morinda coreia*) โมกมัน (*Wrightia arborea*) โมกหลวง (*Holarrhena pubescens*) เปล้าใหญ่ (*Croton persimilis*) และตะคร้อ (*Schleichera oleosa*) เนื่องจากเป็นกลุ่มพรรณไม้ที่มีเนื้อไม้สีขาว มีน้ำหนักเบาในการเคลื่อนย้ายไปประกอบพิธีกรรม อนึ่งพรรณไม้นี้ดังกล่าวเป็นกลุ่มพรรณไม้เบิกนำ (pioneer species) และไม้ขึ้นรอง (co-dominance species) ของป่าผสมผลัดใบมักพบตามขอบป่าชายป่าของพื้นที่ที่ถูกรบกวน (Marod et al., 1999) จึงพบง่ายตามขอบชายป่าชุมชน ส่งผลต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชาวบ้านเพื่อนำไม้เหล่านี้ออกมาประกอบพิธีกรรม ฝักและกิ่งของส้มป่อย (*Acacia concinna*) และมะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำนํ้ามนต์ มีความเชื่อว่ากิ่งมะขามป้อมสามารถล้างอาถรรพ์ในการประกอบพิธีกรรมของการทำศพ

5) กลุ่มพืชมีพิษ (Poisonous group) พบทั้งหมด 3 ชนิด 3 สกุล 2 วงศ์ ได้แก่ ตาตุ่มบก (*Falconeria insignis*) ที่ใช้ยางอาบลูกดอกเพื่อยิงสัตว์ป่าในอดีต เมล็ดของแสลงใจ (*Strychnos nux-vomica*) และหญ้า

ยาง (*Euphorbia heterophylla*) เมื่อรับประทานแล้วอาจทำให้เกิดอาการท้องร่วง ซึ่งพรรณพืชดังกล่าวข้างต้นได้มีการบอกเล่าต่อๆ กันส่งถึงกลุ่มเยาวชนเพื่อป้องกันการเกิดอันตรายในด้านของโทษจากการกินหรือถูกยางของพืชเหล่านี้

6) กลุ่มพืชที่ใช้เนื้อไม้ และไม้พิน (Timber and Fuel wood group) พบทั้งหมด 59 ชนิด 38 สกุล 20 วงศ์ โดยสามารถแยกเป็น 3 กลุ่มย่อยคือ (1) กลุ่มไม้เนื้อแข็งเพื่อการก่อสร้าง ได้แก่ยางพลวง (*Dipterocarpus tuberculatus*) แครกฟ้า (*Heterophragma sulfureum*) สัก (*Tectona grandis*) ประดู่ป่า (*Pterocarpus macrocarpus*) แดง (*Xylocarpus xylocarpa* var. *kerrii*) รัง (*Shorea siamensis*) เต็ง (*Shorea obtusa*) และมะกอกเกลื้อน (*Canarium subulatum*) เป็นต้น (2) กลุ่มไม้ใช้สอยในกิจกรรมการเกษตร และจักสาน ได้แก่ เกล็ดดำ (*Lagerstroemia venusta*) ตะแบกเกรียบ (*Lagerstroemia cochinchinensis*) คิวขน (*Cratoxylum formosum*) สมอไทย (*Terminalia chebula* var. *chebula*) เนื่องจากกลุ่มพรรณไม้ข้างต้นเนื้อไม้มีความเหนียว แข็ง โด่เร็ว และสามารถแตกดอกใหม่ขึ้นมาทดแทนต้นที่ถูกตัดไปได้ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะทางนิเวศวิทยาของกลุ่มไม้ป่าผลัดใบ (Tuner, 2004) และการจักสานจากไม้ไผ่ชาง (*Dendrocalamus membranaceus*) มีการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อผลิตเครื่องหัตถกรรมต่างๆ ขายภายในและส่งออกภายนอก (3) กลุ่มไม้พิน และไม้ที่ใช้เผาถ่าน ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็งที่สากบดกแต่งยาก จึงไม่นิยมนำมาก่อสร้าง ได้แก่ รกฟ้า (*Terminalia alata*) ฉนวน (*Dalbergia nigrescens*) เหมือดโลด (*Aporosa villosa*) เหมือดหอม (*Symplocos racemosa*) คิวขน (*Cratoxylum formosum*) และชนิดที่เผาถ่านได้ดี ได้แก่ รักใหญ่ (*Gluta usitata*) มะม่วงหาวแมงวัน (*Buchanania lanzan*) และคิวเกลี้ยง (*Cratoxylum cochinchinense*) ซึ่งไม้ที่ใช้ทำฟืนส่วนใหญ่มักจะเป็นไม้ที่ล้มตามธรรมชาติ และ/หรือเป็นการตัดกิ่งไม้ปลายไม้ ไม่ใช่การโค่นไม้ใหม่ ซึ่งทางชุมชนบ้านทาป่าเปาได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อการใช้ไม้ในป่าชุมชนจากคณะกรรมการป่าไม้ของหมู่บ้าน โดยคนในชุมชน

จะทำการตัดไม้ที่ต้องการได้ก็ต่อเมื่อเป็นการสร้างบ้านใหม่ ซ่อมแซมบ้านเรือน และใช้ในงานก่อสร้างที่เป็นของส่วนรวม เช่น ก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ประจำหมู่บ้านหรือวัด มีการกำหนดปริมาณการใช้ซึ่งจะต้องได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมคณะกรรมการป่าไม้ของหมู่บ้านทุกครั้ง

7) กลุ่มพืชที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ หรือพืชที่ใช้งานได้เอนกประสงค์ (Other utilized purposes group) พบทั้งหมด 16 ชนิด 14 สกุล 10 วงศ์ สามารถแยกเป็น 3 กลุ่มย่อยคือ (1) กลุ่มพืชอาหารสัตว์ สืบเนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปานั้น มีการปล่อยวัวเลี้ยงเข้าไปหากินในพื้นที่ป่าจำนวนมาก และมีการเก็บเกี่ยวหญ้าชนิดต่างๆ เพื่อนำมาให้อาหารหรือสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ กินในคอก เช่น หญ้าหาว (*Ischaemum barbatum*) หญ้าตีนกา (*Brachiaria distachya*) หญ้าไขเหา (*Cyrtococcum patens*) และกกทราย (*Cyperus iria*) (2) กลุ่มพืชที่นำมาปลูกประดับหรือเพาะขายเป็นอาชีพเสริม ได้แก่ พรวานกลุ่ม (*Molineria latifolia*) ช้างน้ำ (*Ochna integerrima*) กระมอ (*Gardenia obtusifolia*) และตองสาต (*Stachyphrynium spicatum*) และ (3) กลุ่มพืชที่มีการใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ได้แก่ ไผ่ชาง (*Dendrocalamus membranaceus*) ที่มีทั้งการใช้ประโยชน์ในการจักสาน ลำไผ่ที่ใช้เป็นไม้ค้ำพืชทางการเกษตร และหน่อไม้ที่เก็บหาเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว และส่งขายภายนอกในช่วงฤดูฝน เป็นต้น

จากผลการศึกษาพบว่าป่าชุมชนบ้านทาป่าเปาแห่งนี้มีความหลากหลายของพรรณพืชสูง และมีการบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นไปในแนวทางที่ดีต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยเฉพาะ การมีกฎระเบียบที่คอยรองรับการเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้อย่างเหมาะสมตามแผนพัฒนาธรรมชาติเป็นเชื้อสายไทย ลือเกี่ยวกับการเคารพผืนดินน้ำ หรือการบวชป่าเข้าไปสอดแทรกในกิจกรรมรักษาป่า ทั้งนี้ยังมีการจดบันทึกดำราสมุนไพรรักษาบ้านเพื่อการสืบทอดไว้เป็นหลักฐานถึงการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ เมื่อเปรียบเทียบกับโครงสร้างและองค์ประกอบและความหลากหลายชนิดของ

พรรณพืชจากป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการลักษณะนี้ และมีระบบนิเวศป่าไม้คล้ายๆ กัน พบว่าป่าชุมชนในพื้นที่ศึกษามีการใช้ประโยชน์พรรณพืชต่างๆ ในด้านการใช้ประโยชน์พรรณพืชมากและมีความหลากหลายตลอดจนเพียงพอต่อความต้องการของชุมชน สอดคล้องกับการรายงานของ เค้น (2543) และ วุทธิพันธุ์ และคณะ (2559) ว่าการที่ป่าชุมชนจะประสบความสำเร็จในการรองรับการเข้าใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้นย่อมต้องมีกฎระเบียบและการบังคับใช้ที่เข้มงวด และสามารถใช้ได้จริง และจากการรายงานของ Noitana *et al.*, (2013) และ Hermhuk *et al.*, (2015) พบว่าพื้นที่ป่าที่มีการใช้สอยในบางกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะชาวเผ่าม้ง ที่มีการเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าและไม่สามารถใช้กฎระเบียบได้จริง ซึ่งชาวบ้านในชุมชนนั้นอาจมีส่วนในการทำลายความหลากหลายของชนิดพันธุ์ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทำให้เกิดความไม่ยั่งยืนและไม่เพียงพอต่อพันธุ์พืชที่ต้องการใช้ตลอดจนกลุ่มพืชพันธุ์บางชนิดได้สูญหายไปจากพื้นที่

สรุป

บริบททางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทยลื้อบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนแบ่งได้เป็นสามช่วง โดยมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบชายป่าและมีลำน้ำแม่ทาไหลผ่าน ซึ่งปัจจุบันเป็นช่วงของการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมหรือชนบทนิยม ประเพณีตลอดจนความเข้มแข็งของผู้นำท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านที่เห็นสมควรที่จะถ่ายทอดสู่เยาวชนที่เป็นลูกหลานของตนเองและการใช้ประโยชน์พรรณพืชในด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านจากป่าชุมชนที่เป็นสมบัติของส่วนรวมนั้นได้มีกฎระเบียบเพื่อกอควบคุมการใช้ประโยชน์พืชในด้านต่างๆ เช่น การจัดทำบัญชีพืชใช้สอยทางวัฒนธรรมของชาวไทยลื้อ การบันทึกการใช้สมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งจากการสำรวจพบพรรณพืชที่มีการใช้ประโยชน์ถึง

112 ชนิด 85 สกุล 42 วงศ์ โดยเฉพาะกลุ่มพืชเนื้อแข็งที่ใช้เป็นไม้โครงสร้าง ไม้พื้นและเผาด่านมีจำนวนชนิดมากที่สุดและมีเริ่มมีการแปรรูปพืชที่ใช้ประโยชน์เป็นประจำหรือมีมากบางฤดูกาล เช่น หน่อไม้ไผ่ซาง ไค้ไม่รู้ลืม และหัวตะเอน เป็นต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้นำไปสู่การจัดทำรูปแบบการบันทึกข้อมูลจากปราชญ์สมุนไพร ผู้นำด้านวัฒนธรรม และผู้นำหมู่บ้านเพื่อสืบสานการอนุรักษ์องค์ความรู้ท้องถิ่น และความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์พืชในป่าชุมชนที่มีแนวทางปฏิบัติหรือกฎระเบียบที่เห็นผลได้จริง เพื่อเป็นต้นแบบการจัดการป่าชุมชนที่มีลักษณะทางนิเวศวิทยาของป่าชุมชน และบริบททางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันต่อไป

คำนิยาม

ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ ปราชญ์ และกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านทาป่าเปา สำนักงานจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ห้องปฏิบัติการนิเวศวิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และคุณวิสูตร แดงบุตรที่ร่วมเก็บข้อมูลร่วมกับคณะทีมวิจัย

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ ศรีเงินขวง. 2553. ป่าและการป่าไม้. มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- ชูศรี ไตรสนธิ. 2534. การศึกษาและวิจัยพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย. ใน รายงานการสัมมนาระดับประเทศ เรื่องพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน. หอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.
- ดอกรัก มารอด และอุทิศ ภูอินทร์. 2552. นิเวศวิทยาป่าไม้. โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, กรุงเทพฯ.
- เค้น เกรือสาร. 2543. การจัดการ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพืชของชาวม้งในหมู่บ้านผาปู่จอม อำเภอแม่แตง จังหวัด

- เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เต็ม สมิตินันท์ และวีระชัย ณ นคร. 2534. พฤษศาสตร์. ใน รายงานการสัมมนาระดับประเทศ เรื่อง พฤษศาสตร์พื้นบ้าน. หอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.
- _____. 2557. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2557. สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.
- นัทธี เมืองเย็น. 2556. พฤษศาสตร์พื้นบ้านของไทยและไทวนในอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิวัติ เรืองพานิช. 2534. นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ. โครงการตำราชุดการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เล่มที่ 2, คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547. ไทยสิบสองปันนา เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. โรงพิมพ์สยาม. กรุงเทพฯ.
- ประชัน รักพงษ์. 2535. การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง. รายงานการวิจัย, ฝ่ายวิจัยและวางแผน ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, วิทยาลัยครูลำปาง.
- วิชาญ เอียดทอง. 2559. การจัดจำแนกระบบนิเวศตามระบบนิเวศวิทยาพื้นบ้าน, น. 108-109. ใน 8 ทศวรรษ วนศาสตร์ ศาสตร์แห่งชีวิต. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- วุฒิพันธุ์ สมศรี, พสุธา สุนทรห้าว และนุชนาถ มั่งคั่ง. 2559. การบริหารจัดการป่าชุมชนพระพุทธรบาทน้อย อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี. วารสารวนศาสตร์ 35 (1): 107-116.
- รุ่งทิพย์ สิทธิชัย และชลรวี สิทธิชัย. มปป. วัฒนธรรมไทลื้อ. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. แหล่งที่มา: <http://www.etatjournal.com>., 20 พฤษภาคม 2559.
- สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. 2559. ป่าชุมชน. แหล่งที่มา: <http://www.forest.go.th>., 15 พฤษภาคม 2559
- อจันรา ตีระวัฒนานนท์, ภาณุมาศ จันทร์สุวรรณ และสราวุธ สังข์แก้ว. 2556. พรรณไม้พื้นล่าง. บริษัท ไอเดียแอดเวอร์ไทซ์ จำกัด. กรุงเทพฯ.
- Fukushima, M., M. Kanzaki, M. Hara, T. Ohkubo, P. Preechapanya and C. Choocharoen. 2008. Secondary forest succession after the cessation of swidden cultivation in the montane forest area in Northern Thailand. **Forest Ecology and Management** 255: 1994-2006.
- Hermhuk, S., W. Sungpalee, A. Panmongkol, D. Marod and A. Yarnvudhi. 2015. Plant Diversity and Utilization on Ethnobotany of local people in Ban Mhong Doi Pui at Doi Suthep-Pui National Park, Chiang Mai Province. pp. 1-9. In **Conference and Submission Thai Forest Ecological Research Network (T-FERN) 5th**: Natural Capital Resources; Development and Conservation. Kasetsart University, Bangkok.
- Kent, M. 2012. **Vegetation Description and Analysis A Practical Approach**. University of Plymouth, England.
- Marod, D., U. Kutintara, H. Tanaka and T. Nakashizuka. 1999. Structural Dynamics of a National Mixed Deciduous Forest in Western Thailand. **Journal of Vegetation Science** 10: 777-786.
- Martin, G.J. 1995. **Ethnobotany: A methods manual**. Cambridge University press, Cambridge.
- Noitana, P., S. Saipara and K. Khoomput. 2013. Ethnobotany of the Hmong at Nanoi District, Nan Province. **NaresuanPhayao Journal** 6 (3): 213-219
- Turner, I.M. 2004. **The Ecology of Trees in the Tropical Rain Forest**. Cambridge University, UK.